

TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASININ TEMELİ LAİKLİK

*ATALAR, Münir
TÜRKİYE/ ТУРЦИЯ

ABSTRACT

Secularism as the Basis of Turkish Modernism

Secular thought is the outcome of a very long cultural evolution of humanity. With its current meaning, secularism has found its own place in most of the European countries. The principle of secularism has started influencing the legal structure of European countries since the second half of 19th century.

In Turkish political life, religion and public affairs have followed a more different pattern than it has in Europe. We notice that, though the case was not the same as today, a secular understanding had been adopted in social and political tradition in Turkish history before Islamic thought was adopted. As a matter of fact, it is possible to see that, in Pro-Islamic Turkish State traditions, exclusion of religion from public affairs often received great care.

In the process after the adoption of Islam, though one can see some traces and historical documents of secular thought and freedom of conscience both in Seljuklu and Ottoman State periods, secularism with its true nature has been possible in Turkey of Republic by means of high genius and attempt of Atatürk.

It took secularism and the concepts to form its substructure as much as a 200-year long process to be effective in social life and state law in Europe. However, it reached a modern and secular level in a much shorter period of time of Turkish Republic. Having a significant place regarding our constitutional regime, secularism is also a cornerstone of the Principles of Atatürk and Revolutions.

In fact, secularism means both a security for our freedom, thoughts, and beliefs by laws and mutual respect. However, it is interpreted differently by some individuals nowadays, and intentionally or unintentionally; it is

*Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih, Bölüm Başkanı, 60250 Kampüs-Tokat.

reflected to our future generations incorrectly. In such cases, it has negative reflections on the national interests of the State of Turkish Republic.

In conclusion, the secular thought which requires sensitive consideration and which is applied in Turkey is definitely against the desires to turn back to a theocratic state structure. Secularism does not mean “to refuse spirituals and morals of Islam”. Atatürk praised Islam by preventing it from being exploited in political stage.

Key Words: Sercularism, modernism, Security, Turkish modernism.

Konuyu daha iyi anlayabilmek ve anlatabilmek için, bazı kelimelerin sözlük ve deyim olarak karşılıklarını vermek gerekiyor. Önce taassup kelimesinden başlamak istiyorum;

Taassup, sözlük anlamı olarak Arapça, “asab, asabiye” kökünden gelir. Eskiden anlamı, birine taraftarlık etmek, kendi din ve milletini son derece yücelterek başka dinden olanlara ve diğer milletlere düşmanlık göstermek demektir ki, bu anlamıyla milliyetçilikle, nasyonalizm ile eşanlamlıdır. Deyim olarak da sözlük anlamına yakındır. Şöyle ki: Bir din ve düşünce veya bir partiye aşırı derecede ve bağlanma, bağınazlık demektir¹. Bu anlamıyla “fanatizm”in karşılığıdır. Bu bağlamda mutaassıp, fanatikle eş değerdir. Din hürriyetinin en büyük düşmanı taassupluktur. Taassubu önleyen de laikliktir.

Tarih terimi olarak laiklik, din ile felsefenin, din ile ilmin, din ile hukukun, din ile sanatın ayrılmasıdır.

Hukuk ve siyaset yönüyle laiklik, otoritenin ve hukukun kaynağı olarak ilahi bir kaynak ve otorite tanımamak, devlet otoritesini ve hukuk prensiplerini dini unsurlardan ve tesirlerden uzak tutmaktır. Kısaca, devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan hürriyetinin gerçekleşmesi bakımından tarafsız olmasıdır. Çağın gelişimine paralel olarak din ve devlet ilişkileri de gelişir. Din-devlet ilişkisi rölatiftir, görecelidir. Ancak olaylar ve çeşitli ülkelerdeki uygulamalar, özellikle hukuki tarifin tam gerçekleşmediğini gösterir. Felsefi anlamda laiklik ise, iman ile aklın sahaslarının ayrılmasıdır. İmanın aklın sahasına asla müdahale ettirilmemesi gerektiğini savunan görüştür. Başka bir deyişle, iman ile inanç yerine aklın üstünlüğünü kabul eden anlayıştır².

¹ Meydan Larousse; C.XI, İstanbul. 1973. s. 814.

² Age. C.VIII, s.776. Ahmet Mumcu: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. C.1, Eskişehir, AÖF Yayını, 1998 s. 156, C.II. s. 523.

Çok yaygın kullanılan anlamıyla laiklik, çoğu kez din işleri ile devlet işlerinin ayrı tutulması şeklinde yorumlanmıştır. Esasında laiklik hürriyetlerimizin, düşüncelerimizin ve inançlarımızın hem yasa tarafından emniyete alınması ve karşılıklı olarak saygı duyulmasıdır. Ayrıca laiklik günümüzde kimileri tarafından farklı değerlendirilmekle birlikte geleceğimizin teminatı olan gençlere bilerek veya bilmeyerek yanlış aksettirilmektedir. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin millî çıkarları üzerinde olumsuz yansımalar görülmektedir. Laiklik anlayışı uzun bir kültür evrimi sonucudur. Bugünkü manası ile laiklik pek çok Avrupa ülkesinde yerini bulmuştur. Avrupa ülkelerinde laikliğe giden süreç Rönesans ve Reformcu hareketler XIX. yüzyılda pozitivist akımların güçlenmesinin önünü açarken aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren laiklik ilkesi Avrupalı devletlerin hukuksal yapılarına tesir etmeye başlamıştır. Bu bağlamda tarihî süreçte devletle din ilişkileri çeşitli aşamalardan geçmiştir. Türk siyasi yaşamında din ve devlet ilişkileri Avrupa'dakinden daha farklı bir seyir takip etmiştir. Bu ifadelerden hareketle, Türk tarihi içerisinde de İslam inancını kabul etmeden evvel Türklerde bugünkü manada olmasa bile sosyal ve siyasal gelenekte laik bir anlayışın benimsendiği dikkatimizi çekmektedir. Nitekim İslamiyet Öncesi Türk Devlet geleneğinde devlet işleri ile din esaslarının çoğu kez birbirinden ayrı tutmaya özen gösterildiğini görmek mümkündür. Gerek Doğu Türkistan'daki, gerekse Batı Türkistan'daki çeşitli Türk Devletleri'nde o döneme göre çok ileri sayılabilecek derecede din hürriyeti vardı. Bu devletlerin hâkim oldukları sahalarda değişik dinlerin veya inanç sistemlerinin mensupları bir arada ve barış içinde yaşayabilmişlerdi.

İslamiyet'in kabulünden sonraki süreçte ise, gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devletleri döneminde laik düşünce ve vicdan özgürlüğü hareketlerinin birtakım belirtilerine ve bu ifadelere dayanak teşkil edeceğini düşündüğümüz tarihi vesikalara rastlansa dahi gerçek mahiyeti ile laiklik Cumhuriyet Türkiye'sinde Atatürk'ün yüksek deha ve girişimi ile mümkün olabilmiştir.

Avrupa'da laiklik ve laikliğe altyapısını oluşturacak kavramlar 200 yıllık uzunca bir sürede toplum yaşantısında ve devlet hukukunda etkin hale geldiği halde Türkiye Cumhuriyeti'nin çok kısa bir dönem içerisinde modern ve laik düzeye ulaşması hiç kuşkusuz yakın çağların dikkat çekici sosyo-politik olaylarından biridir. Anayasal düzenimiz açısından önemli bir yere sahip laiklik ilkesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılâpları'nın da temel taşını teşkil etmektedir. Türkiye'de uygulanan ve üzerinde hassasiyetle

durulması gereken laiklik anlayışı, teokratik bir devlet yapısına dönüş heveslerine kesinlikle karşıdır. Laiklik, dinin şahsi ve siyasi çıkarlar için sömürülmesine de izin vermez. “İslam dininin maneviyatı, ahlakıyatı reddedilmiş değildir.” Atatürk, Türk Milleti’nin tarihî köklerinde de tespitlendirmeye çalıştığımız üzere, dini, siyaset sahnesinde sömürülmekten kurtararak yüceltmıştır.

Çağdaşlaşmak ise millî ve dinî köklerimizden kopmadan, devletin ve hukukunun laikleşmesi, kadınların medeni haklarına kavuşması, alfabenin değişmesi suretiyle eğitimin kolaylaşması, “maymunca bir taklitle değil”, fakat akıcı ve bilimci yaklaşımla evrensel medeniyete katılmaktır.³ Çağdaşlıkta, çağdaşlaşmanın içinde hem çağdaş eğitim, hem de çağdaş yaşam vardır. Dinî otorite ile siyasî otorite ayrı ayrı olmazsa sonuç engizisyona dönüşür. Yasa askere koruma ve kollama görevi vermiştir. Yönetme görevi vermemiştir. Camiye ve kışlaya siyaset girmemiştir.

Sekülerizme gelince, Devlet idaresine ilim ve fennin hâkim kılınması, dini kuralların dışlanmasıdır.

Hukuk devleti olmak ve dinî devletten ayırmak gerekiyor. Ama nasıl? Bu ikisi; yapışık doğan ikizler gibidir. Çok sancılı doğarlar; bazen biri bazen ikisi hastalanır ama yine de sağlıklı yaşamalıdır. Pozitif hukuk şeriatın yerini alınca, “Türkiye Cumhuriyeti devleti dârü’l-harb oldu, yabancılaştı” diyenler çıkıyor. Selefî cereyan ise: “ Biz asr-ı saadet gibi yaşamak istiyoruz ” Dediklerinde hiçbir şey yapılamaz duruma geliniyor. Din ve devleti ayırmak güçlük arz ediyor: ayrıldığında ise ortada oluşan otorite boşluğunu halk bastırarak doldurmak ister; Kur’an’da hem ahireti, hem de dünyayı düzenleyen hükümler, kurallar vardır. Dünya ile ilgili içtihatlar (icma) yerine pozitif hukuk alınırsa “İslam’dan uzaklaşma söz konusudur” diyenler ortaya çıkıyor. Hz. Peygamber vefatında yerine halife bırakmamıştır. Ancak devletin nasıl yönetileceği ile ilgili olarak yol göstermiştir ki, o da işin şûrâya (meşverete) bırakılmasıdır.

Ehl-i Sünnet’e göre halifenin kimliği, halifelik makamı ve halifelğe geçiş usulü nass (dinî metin) ile tespit edilmeyip Müslümanların tercihine bırakılmıştır; dolayısıyla hilafet dinin konusu sayılmamalıdır. Böyle olduğu için ilk dört halifenin seçimi tamamen o dönemin şartları gereği ve çok çeşitli şekillerde Müslümanların tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Sünni siyaset teorisyenlerine göre Kur’an’da ve hadislerde hakka ve adalete bağlı olma, meşveretle iş yapma, zülmü önleme, İslam’ın emir ve yasaklarına uygun davranma gibi kamu yönetimini

³ Prof. Dr. Turhan Fevziöglü, “ Türk İnkılâbının Temel Taşı Laiklik” Yayına hazırlayanlar: Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI ve diğerleri, Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik, Ankara., 1999, s. 157.

ilgilendiren genel ilkelerden söz edilmiş olsa da; devlet başkanlığı, devlet başkanında bulunması gereken şartlar, bu kişinin görev ve sorumlulukları gibi konularda ayrıntılı hükümlere yer verilmemiştir. Esasen üst bir kurum olan yönetim biçimi ve siyasal yapılanması, toplumların gelenek, kültür ve sosyal değerleriyle yakından ilgili olduğundan İslam dininin bu konularda ayrıntıya girmemesi onun temel niteliklerinin tabii bir gereğidir⁴.

Netice olarak, şer’i esaslarda, dini kurallarda devletin şekli söz konusu edilmemiştir.

1924-1949 yılları arasında, hidemât-ı diniye (din hizmetleri) için okullar açılmamıştır. Halkın bu gereksinimi dışlanmıştır. Bu durumda dini faaliyet ve örgütler yer altına inmiş ve gizlenmiştir.

Türkler çok geniş bir geleneksel hukuk sistemi (kâvânîni örfiye) geliştirdiler. Bu sayede, gayrimüslim uyrukların domuz, şarap ve benzeri gibi İslâm’a göre alınması-satılması haram olan gelirlerinden vergi aldılar. Şeriatın haram saydığı bu gelirlere, yeniçerilerin aylıklarını, ordunun silâh giderlerini karşıladılar. O zamanlar ne Abbasilerde ne Selçuklularda ne Osmanlılarda bugünkü kadar şekilcilik, hurafelere inanç ve taassupkâr (gerici) hareketler vardı. 1968’lere değin üniversitelerimizde genel gidişat çok iyi idi. “Müslümanlık bu tarihten sonra mı çıktı?” diye insanın düşünesi geliyor⁵. Üç kıt’ada, türlü din, dil, gelenek ve görenekteki birçok halkı yönetme durumunda olan Osmanlılar, gelenek ve göreneklere dayalı lâik içerikli ciltlerce yasa yayımlamışlardır. Fatih Sultan Mehmet, din işlerini İstanbul Kadısı Hızır Bey Çelebi’ye bırakarak, lâiklik yolunda bir adım atmıştır.

Sultan II. Mahmut, bir sürü yeniliğe girmiştir. Cevdet Paşa başkanlığında kurulan heyet, 1869’da mecelle denilen şerî bir kod yapmışsa da yeterli olamamıştır. Yine de bu kod, dinî esasları sınırlı ölçüde çağdaştırmaya çalışan büyük bir çabanın ürünü idi. Böylece hukuku fetvalarla düzenleme yerine, fıkıhın kanunlaştırma yoluna gidilmesi büyük bir yeniliktir⁶.

Lâiklik bize, ilk defa 1839 yılında Gülhane Hattı Hümayunu ile din hürriyeti şeklinde girmiştir. 1856’da İslahat Fermanı ile de tescil edilmiş, tekrar teyit edilmiş ve genişletilmiştir. Ali Fuat Başgil’e göre lâiklik, “dindar vatandaşların, din konusunda hâiz oldukları haklardan her birini,

⁴ Bkz., Doç. Dr. Adem Apak, Anahatlarıyla İslam Tarihi (2), (Hulefa-i Râşidin Dönemi), İstanbul, 2007, s. 22-23.

⁵ Neşet Çağatay, “Laiklik, Çağdaş Uyarlık Yoludur”, Cumhuriyet, 14.05.1987, s. 2.

⁶ Agm.

serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe faydalanmalarını gerektirir.” Türkiye’de bugün din hürriyeti vardır. 9 Nisan 1928’de yapılan Anayasa (Teşkilâtı Esasiye Kanunu) değişikliği ile “Devletin resmî dini, dini İslam’dır” hükmü kaldırılmıştır⁷. Lâiklik ise, 1937’de CHP’nin altı temel ilkesinden biri olmuş ve anayasaya girmiştir.

Lâik kelimesine baktığımızda genelde, ruhanî olmayan kimse anlamını taşıyor. Dinî olmayan (lâ-dinî) şey, fikir veya kurum anlamına da geliyor. Anayasalarımızda da yer alıyor. Lâiklik bu kadar çeşitli insanlardan oluşan kültürel zenginliğimizin harcı ve medeniliğin temel ilkesidir. Türk hukukunda da bunu Ziya Gökalp la-dinilik olarak kullanıyor. La-dinilik, dinsizlik olarak anlaşılır diye, bakıyorsunuz Müşir Ahmet Paşa da la-ruhbanî olarak kullanıyor, zaten İslam’da Tanrı ile kul arasında üçüncü bir kişi, aracı yoktur. “La ruhbanîyete fi’l İslam”da, ruhbanîyet yoktur demektir. Gerçek laiklikte din düşmanlığı değil, dine tarafsız bir davranış mevcuttur. Laik devlette, devlet, dine bağlı olmaz. “Devlet dini anlayışı, ayrı dinlere mensup ve inanmayan vatandaşların kanun önünde eşitliğine aykırı düşer.”⁸

Çağdaşlığın yolu bilimden ve akıllı iyi kullanmaktan geçer. İslamiyet de bu konuya çok önem verilmiştir. Kur’an’da bir çok ayetin sonu “Düşünmüyor musunuz? Akıl etmiyor musunuz?” Düşünenler için delillerimizde ibretler vardır.” şeklinde sona ermektedir. Konu ile ilgili ayet ve hadisler sayılmayacak çoktur. İşte iki âyetin anlamı : “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” “İnsan için ancak çalıştığı kadar vardır.” İşte bazı hadisler: “ İki günü eşit geçiren kimse zarardadır.”; “Âlimler, peygamberlerin varisleridir.”; “Alimlerin mürekkebi, şehitlerin kanından evladır (üstündür)” ; “İlim yapmak, kadın-erkek herkese farzdır.”; Tüm bunları niçin sıraladık? Çünkü İslam donuk akıllı istemiyor. Onda aklın kullanılması esastır: Kur’an akılla-ımanı kucaklaştırır. İşletilen akıl veya aklın işletilmesi, Kur’an’a göre insan onurunun ve iman gerçeğinin özüdür. İşletilmeyen, başka bir deyişle dondurulan akıl, imanın ipotek altına girmesine yol açar. Böyle olunca da din, insanın aldatılmasına ve sonuç olarak da tahrip edilmesine zemin hazırlayan bir baskı aracı haline gelir⁹. Bunu örneklemek içindir ki Kur’an; sürekli bir biçimde dini ilimle; imanı da akılla kucaklaştırmaktadır. Din ilahi bir konumdur ki, akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle mutlak hayra iletir.

Görüldüğü üzere bu tanımın üç temel unsuru vardır: ilahilik, akıl ve

⁷ Ali Fuat Başgil; Din ve Laiklik, İstanbul 1962, s. 15.

⁸ Avni Akyol; Laiklik ve Din Öğretimi, Ankara 1990, s. 27.

⁹ Hüseyin Atay ve diğerleri; İslam Gerçeği, Ankara 1995, s. 96.

hür irade. Bütün bunlar, hür iradenin felce uğratılmamasını gerekli kılar. Çünkü felce uğrayan iradelerin sahipleri görünüşte yaptıkları iyi şeyler olsa da gerçekte insan değil robotturlar. Kur'an robotlardan çıkan fiileri din ve hayır olarak görmez¹⁰. Onların iş ve yönetimleri, aralarında şûra ileler.” (Şûra, 38) Buradan anlaşılıyor ki yönetim gücü halkın egemenliğinden geliyor. Laiklik din ve vicdan hürriyetidir. Böyle olduğuna dair birçok ayet vardır: “ Dinde zorlama yoktur.” (Bakara, 256) “Rabbin eğer dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi kesinlikle inanırlardı öyleyse, sen buna rağmen, insanları inanmaları için zorlayacak mısın?” “Yunus, 99 ayeti, inanç özgürlüğünü açıkça emretmektedir. “De ki gerçek Rabb'imizdir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.” (Kef, 29), “ Ey Muhammed, onların doğru yola iletimeleri sana düşmez. Fakat Allah dilediğini doğru yola eriştirir.” (Bakara, 272) “Ey Muhammed, Rabb'inin yoluna hikmetle güzel öğütle çağırır.” (Nahl,125) “Sizin dininiz size, benim dinim bana” (Kafirün, 6) “Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz! Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız” (hadis). Bu hadisten anlaşılıyor ki, din de zorlama yoktur.

Bugün devletlerin çoğunda iktisadi ve sosyal rejimlerdeki ayrılıklar ne olursa olsun, laiklik ilkesine yer verilerek, din kurallarının devlet yönetiminde bir rol oynayamaması esas kabul edilmiştir. Aksi durum teokratik veya yarı teokratik anayasa (Yemen, Suûd, İran) olur ki son derece tehlikelidir. Memleketimizde de yakın döneme kadar bunu denemeye yeltenenler çıkmış ve sonları hüsrarla bitmiştir. Eskiden olduğu gibi şimdi de tarih bunun canlı ve somut örnekleriyle doludur.

ATATÜRK inkılâplarının en önemli ilkesi laikliktir. Laiklik, Orta Çağ'ın İslami düşüncesinde, ictihat kapısının kapalı olduğu gerekçesiyle, sosyal ilerlemeyi köstekleyen, fikir hürriyetini baltalayan skolastik zihniyeti yıkıp vicdan hürriyetini korumak, dinin kişisel ve siyasal yararlar uğruna sömürülmesini önlemektir¹¹.

Laiklik geniş manası ile de hürriyetlerin en kutsalı olan düşünce hürriyetine devletin tarafsız bir davranış içinde olarak saygı göstermesidir. Batılı manada demokrasinin, devletin objektif bir müessese ve hukuk devleti olmasının temel şartı budur. Dar ve klasik manası ile laiklik ise devletin her çeşit dini inanç, ayin ve kuruluşlar karşısında tarafsız kalması ve muhtelif dinlere bağlı olanlar arasında bir ayırım yapmaması böylece din hürriyetinin sağlanmasıdır. Buna karşılık, dinsel otorite ve ilkelerin, inançlarının da hiçbir şekilde devlet ve dünya işlerine karışmamasıdır.

¹⁰ Age. s.97.

¹¹ Yaşar Yücel; “Atatürk İlkeleri”. Belleten. C.I-II/204. Ankara 1988, s. 820.

İşte ATATÜRK inkılaplarına bütünüyle böyle bir laiklik anlayışı hâkim olmuştur. O hâlde ATATÜRK inkılaplarının ortak ve ana temelini teşkil eden laiklik, din düşmanlığı değil dini, dünya işlerinden uzaklaştırmak, ona Allah'la kulları arasındaki ilişkiler çerçevesi dışına çıkmayı yasaklamak ve gerçek yeri olan vicdanların harimine kapanmasını istemektir. Dine, batılı ve rasyonel bir kültür çerçevesinde ancak bu şartlar sosyal bir varlık ve değer kazandırabilir. Memleketimizde laiklik ilkesinin dine tam saygı esasına göre uygulanması böyle bir anlayışın neticesidir¹².

Avrupa'nın 200 yıla sığdırdığı bir çok inkılap, 10 yılda baş döndürücü bir hızla gerçekleştirilmiştir. İnkılaplarımızda uzun bir hazırlık dönemi yoktur¹³. XX. asır, devirleri kapanan ideoloji ve liderler müzesi gibidir. Çünkü çağımızda, hiçbir liderin düşünceleri görüşleri, ilkeleri ATATÜRK'ün ki kadar uzun ömürlü olmamıştır. Tarihte hiçbir devirde, hiçbir yerde kilise, sinagog ve cami, yan yana, Türkiye'deki kadar sınırsız bir hoşgörü ve mutlak huzur içinde olmamıştır. ATATÜRK "Yerde akan Türk kanı, bu semalarda uçan şehit ruhları, devlet ve cumhuriyetimizin ebedî koruyucularıdır." sözü ile vatanı yalnız bir fizikî coğrafyada değil maddi, manevi, millî, ahlaki değerlerle yüklü bir sentez olarak görür¹⁴.

Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biridir. Bu temel ilke, diğer ilkelerin ve çağdaşlığın da kilididir. Laiklik, bütün yurttaşların din, vicdan ve ibadet hürriyetini üstlenmek ve sağlamak demektir. Laik devlette, bütün dinler, millî amaç ve çıkarlarımıza, kamu düzenine aykırı düşmedikçe tanınmakta, korunmakta ve saygı görmektedir. Laiklik, hurafelerden arınmış bir din öğretiminin de en büyük güvencesidir. Objektif din görevlisi yetiştirmek için en sağlam ortamdır. Dinin özel maksatlar ve çıkarlar için kötüye kullanılmasını engeller. Laiklikte hiç kimse dini, çıkarı için kullanamaz, siyasallaştıramaz.

Laikliğin beş temel unsuru vardır. Bunlar: 1. Din ve vicdan hürriyeti, 2. Resmî bir devlet dininin bulunmaması, 3. Devletin din ve mezhep ayrımı gözetmemesi, 4. Devlet kurumlarıyla din kurumlarının ayrılmış olması, 5. Devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmamasıdır¹⁵

Dinimiz her türlü menfaatin ötesinde, kimsenin ve hiçbir grubun tekelinde olmayan, başka bir kimsenin imanından şüphe etmeye ve eleştirmeye hakkı olmayacağını; insanlarımızı inananlar ve inananmayanlar

¹² Age. s. 820

¹³ Halil Cin; Yeni Dünya Düzeninde Atatürk İlke ve İnkılaplarının Yeri. Konya. 1993. s. 2.

¹⁴ Age. s. 2-3.

¹⁵ Haz. Prof. Dr. Mehmet Saray-Ali Tuna, Atatürk'ün İslama Bakışı, Belgeler ve Görüşler, Ankara 2005, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s. 231.

diye ikiye ayıramayacağını; “iman” takdirinin, Cenab-ı Hakk’a ait olduğunu bildiren, yaratan ile yaratılan arasındaki kutsal bir kurum ve manevi bağıdır¹⁶. ATATÜRK sadece Türk ulusuna laikliği kazandırmakla kalmamıştır. Tüm inkılâplarımız bütün İslam topluluklarını etkisi altına almış ve onların da din ve vicdan, düşünce özgürlüklerine kavuşmalarına ve dogmatik düşüncelerden sıyrılabilmelerine yol açmış, rehber ve örnek olmuştur.¹⁷

Laikliğin Türkiye’de uygulanması batılı diğer laik devletlerden farklılık gösterir. Laikliğin birçok değişik şekilde uygulamaları vardır. Bu uygulama ikiye ayrılabilir: Birincisinde devlet, dine ve dinsel hiçbir faaliyete karışamaz. Hatta “siyasal dinî partiler” ve “dinsel dernekler” ile “kiliselerin” günlük politika içindeki faaliyetleri tamamen serbest bırakılmıştır. Diğer bir uygulama türünde devlet partilere, devlet kontrolü dışındaki din eğitimine, laikliğe aykırı olarak, devletin sosyal ve ekonomik veya siyasal veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini inanç ve esaslara uydurmak amacıyla cemiyet kurmaya müsamaha etmez ki, Türkiye’de uygulanan sistem de budur. İnkılâplarımızın korunması için buna kesin zorunluluk vardır. Türkiye’de yasalar, dini siyasetin, tamamen dışına çıkarmış ve insanların vicdanlarındaki kutsal yerine oturtmuştur¹⁸.

Demokrasi laikliğe ulaşan yolun ilk kilometre taşıdır. Laik toplumların “olmazsa olmaz” şartıdır. Falih Rıfki Atay’a göre: “Dumlupınar Zaferi, vatan bütünlüğünü kurtarmıştır. Millet bütünlüğünü kurtarmıştır. Millet bütünlüğünü kurtaran da, eğitim birliği ve laikliktir.” Sosyal alanda yapılan inkılâplar, laik Cumhuriyet ülküsünün sağlamaşması içindi. Laiklik en güçlü ilke ve hayat şartı olmasına rağmen, hala tartışması yapılan bir prensiptir. Bunun sebebi, laikliğe verilen anlamlar arasındaki uyumsuzluktur. Dini vicdanlara tevdi edebilsek inanç ve inançsızlığı hoşgörü ile karşılayabilirsek sorun çözülecektir¹⁹. Şüphesiz laiklik, dinsizlik anlamına gelmez. Rejimlerin gereği olarak, dini reddeden komünist ülkelerde bile din duygusu, insanların yüreğinden sökülüp atılamamıştır. Dinsiz bir toplum düşünülmez. Din, insanların en kudretli moral dayanağıdır. Durum böyle olunca ATATÜRK’ün gerçek İslam karşısında imanlı ve akli bir tavır takınırken tüm tarikatlar karşı da savaş açmıştır²⁰.

ATATÜRK’ün din konusundaki görüş ve düşüncelerinden bazıları şunlardır; “Din gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların devamına olanak

¹⁶Akyol; s.10-11.

¹⁷Yılmaz Altuğ; Türk İnkılâp Tarihi, s. 217.

¹⁸Age, s. 218.

¹⁹Cin; s.7-8.

²⁰Altuğ; s.215.

yoktur. Yalnız şurası vardır ki, din, Allah ile kul arasında bağlılıktır.” “Türk ulusu daha dindardır olmalıdır.”, “Bizim dinimiz en makul ve en tabii olması için akla, fenne, ilme, mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uyar.” “Hangi şey ki akla mantığa, kamu çıkarına uygundur; biliniz ki o bizim dinimize de uygundur...” “Türkiye’de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Ne vehim vardı, ne vesvese vardı.” “Bunun gibi mensubu olmakla mutma’in ve mes’ut bulunduğumuz İslamiyet dinini” “Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz.”

Laik dünya görüşünü ulusumuza kazandıran ATATÜRK, başta anayasamız olmak üzere çeşitli yasalarla laikliğin hukuki yanını tamamlayarak, Hıristiyanlıkta bulunup ta İslamiyet’te esasen mevcut olmayan “ruhban sınıfı”na ve bu sınıfı teşkil eden “şeyhlerin” faaliyetlerine son vermiştir. ATATÜRK bu konuda²¹ şöyle der: “Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşidiz ve dinimizin buyruklarını eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert, dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur.”, “dinimizin gerçek felsefesini tetkik ve bilimsel ve fenni telkin kudretine sahip olacak güzide ve gerçek büyük alimler dahi yetiştirecek yüksek kurumlara malik olmalıyız.”

Laiklik, dinsizlik gibi anlaşıldığı için ATATÜRK toplumun bazı kesimlerince dinsiz gibi görülmekte ve saldırıya uğramaktadır. Laiklik, ateizme veya dine ve maneviyata engelmüş gibi telâkki edildiği içindir ki, bazı kesimler samimi inançlı insanları gerici, yobaz vb. sıfatlarla nitelendirmektedirler. Halbuki laiklik her türlü taassubu reddeder, laikliğe verilen aşırı anlamlar taassuptan başka bir şey olamaz²².

İnanma ihtiyacını karşılayan ve ahlaki müeyyide (yaptırım) olan dinin vicdanlarındaki yerine karışılmaz. Din gerici akımlara bayrak yapılamaz. Atatürkçülük laikliktir²³.

Osmanlı Devleti yıkılıyor, müteakiben Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Bu yüce millet âdeta hacıyatmaz gibidir. Yatıyor gibi yapar, yatarken

²¹ Age, s.217-8

²² Cin; s. 8.

²³ Sadı İrmak, “ Atatürkçülüğün İlkeleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.V, 1989, Sayı 15, s. 521-22. Laiklik konusuyla ilgili olarak daha fazla bilgi almak için şu eserlere de başvurulabilir: Toktamış Ateş; Laiklik Dünyada ve Türkiye’de, Ankara, 1994. Çağatay; “ Atatürk Önderliğinde Saltanattan Cumhuriyete Geçen Türkiye”, A.Ü.İ.F. 50. Yıl Dergisi, A.Ü. Basım Evi, 1973. İbrahim Agâh Çubukçu; “ Halifelik, Din ve Laiklik”, AAMD, C.VI/17, Mart 1990, s.301-305. Bülent Daver; Türkiye Cumhuriyeti’nde Laiklik, Ankara 1955. İsmetli Giritli; “Atatürk ve Laiklik”, İ.Ü.A.İ.İ.T.E. Yıllığı, II, 1987. Mumcu; Atatürk’ün Kültür Anlayışında Din ve Vicdan Özgürlüğünün Yeri, Ankara, 1991. Çetin Özek; Türkiye’de Laiklik, İstanbul, 1962. Hilmi Ziya Ülken; “Laiklik”, A.Ü.İ.F.D. 50. Yıl, Kasım; Ü. Günay - H. Güngör - V. Ecer, Laiklik, Din ve Türkiye, Ank., 1997.; Osman Özbek, Danişay’a Kanlı Saldırı Laik Cumhuriyete 11 Kurşun, Ankara 2006.

tekrar ayağa kalkar, dirilir. Atatürk o günlerde sırtını Batı'ya dönmemiştir, Batı'ya bakmıştır. Teslimiyetçi değildir. Türk'ün gücünü ilk ortaya çıkaran Bilge Kağan'dır. İkinci Atatürk'tür. Şu söz imbikten süzülüp gelen su gibidir: “Ya Devlet başa, ya kuzgun leşe !”

Osmanlı yeni fethedilen yerlerde sembol olarak kiliseyi camiye çevirmiştir. Ancak kilisenin cemaati varsa dokunmamıştır. Dinin yasası şeriat, devletin yasası, anayasadır. Şeriat tümel (genel) hükümleri içerir; anayasa özel hükümleri içerir. Türkiye'nin modeli, Doğu Roma'dan tevarüs eden bir modeldir. Her insanın kimliği din açısından Tanrı'nın sûretidir. Her insanın ilişkileri (mûamelât) sekülerdir. Hükümetin görevi, din ve devleti bulunması gereken alanlara koymasındır. İnanıcı, kimsenin giremeyeceği alanlara, vicdanlara koymasındır. Laikliğin Anayasa'ya girdiği gün (5 Mart 1937), Laiklik günü olarak benimsenmelidir. İlk kurulan çatı cumhuriyettir. İki temel dayanağı vardır. Biri Anayasa, diğeri Laiklik. Laikliği çektiğimiz zaman Cumhuriyet yıkılır. Laiklik, millî ve asrî devleti kurmaya giden yolda en büyük inkılâptır (dönüşümdür). Olmazsa olmazımızdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, batıya göre, batıda olduğu gibi laik değildir. Çünkü devlet içinde Diyanet İşleri Başkanlığı var. Bu bize özgü bir laikliktir. Dünyanın başka hiçbir yerinde bir örneği daha yoktur. Bu sebeptendir ki, tartışmalar da bitmiyor. Diyanet İşleri Başkanlığı, bir kurum hâline getirilerek, kamu idaresi dışına çıkarılmalıdır.

Avrupa Birliği üyeliği, Atatürkçülükle bağdaşmaz. Türk millî kültürüne, birliğine darbedir. Bugün maalesef günden güne Batı'ya teslim oluyoruz.

Atatürk İnkılapları'nın en büyüğü; Millî Egemenliğe dayalı, Bağımsız, Millî ve Laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasıdır. Nitekim Atatürk, Cumhuriyetimizin 10. yıldönümünü kutlarken, “Az zamanda çok ve büyük işler yaptık bu işlerin en büyüğü; temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk Kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.” demiştir. Gerçekten Cumhuriyet, bazı yeni Asya ve Afrika devletleri gibi, tarihsiz ve köksüz bir devlet olmamış, Osmanlı İmparatorluğunun 600 yıllık tarihinden zengin bir miras almıştır. Ne var ki bu devlet imparatorluğun aynen devamı değil, çok milletli imparatorluktan, millî devlete, yarı bağımsız, teokratik Osmanlı İmparatorluğundan bağımsız ve laik, kişisel egemenlikten millî egemenliğe geçişi de ifade eder. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk bu anlamda “ Yeni Türk devleti Eşhas Devleti değil, Halk Devleti'dir. Devletin başında tek bir kuvvet vardır: O da “Millî Egemenlik” tir. demiştir²⁴.

²⁴ İsmet Giritli, “Atatürk ve Cumhuriyet” , Türkiye Gazetesi, 10 Kasım 2000, 15. 18.

Türkiye Cumhuriyet’inde laiklik bir anayasa ilkesi olup herkesin dilediği yönde, çekiştiremeyeceği sınırları ve içeriği yine anayasada belirlenmiş pozitif bir hukuk kavramıdır. Bu laiklik anlayışının 5 temel unsuru vardır:

Din ve Vicdan Hürriyeti

1. Resmî Bir Devlet Dininin Bulunmaması.
 2. Devletin Din ve Mezhepleri ne Olursa Olsun Yurttaşlara Eşit Muamele Yapması.
 3. Devlet Yönetiminin Dinî Kurallara Göre Değil, Akla Bilime, Hayatın Gerçeklerine Göre Yürütülmesidir.
 4. Eğitimin Laik, Akılcı ve Çağdaş Esaslara Göre Düzenlenmesidir.
- Atatürkçü laiklik anlayışının hukuki nitelikleri bunlardır²⁵ ve bu niteliklerin hiç biri görmezlikten gelinemez.

Bizdeki Laiklik tartışmalarında unutulmuş önemli gerçek şudur: Bir ülkenin tarihsel ve sosyal şartları, ülkede yaygın olan dinin özellikleri o ülke için geçerli olan laiklik anlayışı ve uygulamasını da etkiler. Gerçekten, bazı ülkelerde laiklik sadece devletin iki mezhep arasında tarafsızlığını, din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü sağlamak ihtiyacından doğmuştur. Türkiye gibi bazı ülkelerde ise sorun daha büyük ve derindir. Çağın şartlarına uygun akılcı bir devlet yapısına geçme ihtiyacı doğmuş ve fakat teokratik bir hükümdarın yetkilerini millete devretmek millet egemenliğine dayalı demokratik ve çağdaş bir cumhuriyet kurmak ve yaşatmak sorunu ile karşılaşmıştır. İşte Türkiye’de laikleşme böylesine hayafî bir ihtiyaçtan doğmuştur. Ülkemizde laiklik tanımının yapılmadığını öne sürenler genellikle anayasamızın yukarıda özetlediğimiz düzenlemesinden ya habersiz bulunmakta veya bu tanımdan rahatsızlık duymaktadırlar. Anayasa Mahkememiz de laiklik ilkesinin her ülkenin ve dinin özel koşullarına göre değişik düzenlemelere tabi tutulabileceğini kabul etmiştir. Türkiye’ye özgü laiklik; din esaslarına karışmayan sadece İslam’da ruhban sınıfı olmadığı için yönetim ve din eğitimi işlerini devlete bırakan bir laiklik anlayışıdır²⁶.

XI. Cumhurbaşkanımız göreve başladığında yaptığı ilk konuşmasının laiklikle ilgili kısmında şöyle demektedir: “Cumhuriyetimizin temel ilkelerinden laiklik bir hak ve özgürlükler sistemi olan demokrasi içinde farklı hayat tarzları için özgürleştirici bir model olduğu kadar bir sosyal barış kuralıdır da. Yalnız bu kadar da değil; hemen her toplumda zaman zaman baş gösteren çatışma ve kavga unsurlarını daha baştan ortadan kaldırmanın en kestirme yolu da yine laiklik ilkesine bağlılıktır. İçinde yer

²⁵ Ünver Günay, Laiklik, Din ve Türkiye, Ankara 1997, s. 126-127.

²⁶ İsmet Giritli, “Anayasa ve Laiklik”, Türkiye Gazetesi, 12 Ocak 2001, s.16.

aldığımız coğrafyaya özgü gerçekleri ve hassasiyetleri düşündüğümüzde, din ve vicdan özgürlüğünü de içinde barındıran laiklik ilkesinin değerini daha iyi kavramış oluruz²⁷. Burada, laiklik tanımına yeni bir açılım kazandırılarak kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır.

Yazımızı Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk'ü minnet ve rahmetle anarak bitirmek istiyorum. Ruhu şad olsun!

²⁷ "İlk Mesajda Laiklik" Milliyet Gazetesi, 29 Ağustos 2007.

